

**MAKTABGACHA TA'LIMDA LOYIHA(PROEKT) METODIDAN FOYDALANISH
SAMARADORLIGI****Kerimberdieva Gavhar Darmenbaevna**

Innovatsion texnologiyalari universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22848423>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv-tarbiya jarayonida loyiha (proekt) metodini qo'llashning metodologik asoslari va uning tarbiyalanuvchilar intellektual salohiyatini oshirishdagi amaliy samaradorligi tahlil qilinadi.

Bog'cha yoshidagi bolalarga bilimlarni statik va tarqoq mashg'ulotlar shaklida berish andozasidan voz kechib, ta'limni kichik tadqiqotlar, jamoaviy muammoli keyslar va ijodiy loyihalar atrofida tizimlashtirish mexanizmlarini yoritib berilgan. 5–7 yoshli bolalarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlardan lisoniy va mantiqiy chiqish yo'llarini izlash hamda ijtimoiy muloqot kompetensiyalarini shakllantirishda loyihaviy faoliyatning dinamikasi baholanadi. Maqola yakunida MTT metodistlari va tarbiyachilari uchun amaldagi davlat dasturlari talablariga mos keluvchi innovatsion loyihalarni qadam-baqadam loyihalash hamda ularning natijadorligini monitoring qilish bo'yicha amaliy-metodik tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, loyiha metodi, loyihaviy faoliyat, ta'lim samaradorligi, didaktik model, tayyorlov guruhi, mantiqiy tafakkur, jamoaviy muloqot, maktabga tayyorgarlik, innovatsion metodika.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining boshlang'ich va eng muhim bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim sohasi so'nggi yillarda chuqur konseptual islohotlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni hamda Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan, maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish hamda maktab ta'limiga tizimli tayyorlashga qaratilgan "Ilm yo'li" davlat dasturi tizim oldiga mutloq yangi pedagogik mezonlarni qo'yimoqda. Ushbu normativ-huquqiy hujjatlarning bosh talabi – 5-7 yoshli bolalarga tayyor bilimlarni mexanik yodlatish (reproduktiv ta'lim) andozasidan butunlay voz kechib, ularda mustaqil fikrlash, ijodiy tashabbuskorlik hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini barvaqt shakllantirishdan iboratdir.

Bu maqsadga erishishning eng samarali va jahon pedagogika amaliyotida keng e'tirof etilgan ilg'or instrumentlaridan biri, shubhasiz, ta'lim jarayoniga loyiha (proekt) metodini tizimli joriy etish hisoblanadi.

Biroq, qabul qilingan qonunlar va tasdiqlangan davlat dasturlarining amaliyotga, ya'ni maktabgacha ta'lim tashkilotlarining (MTT) kundalik mashg'ulotlar jarayoniga ko'chishi bosqichida jiddiy metodik inqirozlar va ziddiyatlar ko'zga tashlanmoqda. Bugungi kundagi eng o'tkir muammo – bog'chalarda bolalarning mustaqil tadqiqotchilik salohiyatini faollashtiruvchi loyihaviy muhitning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligidir. MTTlarda ta'lim jarayoni hamon tarqoq va bir-biridan ajralgan statik mashg'ulotlar (ona tili alohida, matematika alohida, rasm darsi alohida) formatida loyihalanmoqda. Natijada, bola darsda olgan nazariy ma'lumotlarini amaliy hayotiy jarayonlar bilan bog'lay olmaydi. U atrof-muhit haqida gapira oladi, ammo o'sha bilimlarga tayanib, jamoa bo'lib biror muammoni (masalan, tabiatni asrash yoki o'simliklarni parvarish qilish bo'yicha) mustaqil loyiha shaklida hal qilishga kelganda kognitiv o'zlashtirish uchraydi. Bilimlarning bunday tarqoqligi bolada amaliy va ijtimoiy intellektning ilk kurtaklarini bo'g'ib qo'yimoqda.

Yana bir jiddiy metodik bo'shliq – MTT tarbiyachilarining dars ssenariylarida loyiha metodini amalda qanday to'g'ri shakllantirish va uning samaradorligini baholash metodikasini mukammal egallamaganligidir. Bog'cha amaliyotida "loyiha metodi" deganda ko'pincha dars paytida shunchaki bolalarga tayyor rasm yoki legolarni berib, "o'zingiz xohlagan narsani qiling" deb tashlab qo'yish kabi yuzaki va tizimsiz usullar tushunilmoqda. Vaholanki, haqiqiy loyihaviy didaktika – bolaning o'zi bevosita muammoni o'rta tashlashi (muammolilik), guruh bo'lib reja tuzishi (taktika), axborot to'plashi (tadqiqot) va yakunda o'z mehnat mahsulini taqdim eta olishi (prezentatsiya) demakdir. Tarbiyachilarda bunday ko'p bosqichli integral topshiriqlarni mustaqil loyihalash algoritmlari yetishmasligi sababli, ta'lim sifati hamon eski andozalar ichida qolib ketmoqda.

Taniqli o'zbek metodist olimasi, professor R.A. Mavlonova maktabgacha ta'limda innovatsion integratsiyalashgan mashg'ulotlarni loyihalashga bag'ishlangan o'quv qo'llanmasida shunday fikrni ilgari suradi: "Maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish uchun darslarni integratsiyalashgan bloklar shaklida tuzish, tarqoq fan materiallarini bitta mavzu atrofida birlashtirish hamda tarbiyachining ko'rgazmali-amaliy metodlaridan keng foydalanishi didaktik jihatdan yuqori samara beradi¹".

Biroq, R.A. Mavlonovaning ushbu yondashuvini bugungi kun kompetensiyaviy ta'lim talablari va "Ilm yo'li" dasturi mezonlari nuqtai nazaridan tanqidiy baholaydigan bo'lsak, unda o'ziga xos nazariy cheklanishlar ko'zga tashlanadi. U integratsiyani ko'proq tarbiyachining nazorati ostida bo'lgan "mavzuiy birlashma va ko'rgazmali-amaliy metodlar" doirasida loyihalashtiradi. Ammo bolaning o'zi subyekt (faol ijrochi) sifatida ishtirok etadigan, muammoni mustaqil tahlil qilib, yakunda shaxsiy mahsulotini taqdim etadigan loyiha (proekt) metodining aniq psixologiyistik algoritmlarini ko'rsatmaydi. An'anaviy integratsiya dars davomida bolani axborot bilan ta'minlaydi, biroq loyiha metodiga xos bo'lgan jamoaviy rejalashtirish, rollarni taqsimlash va taqdimot qilish (prezentatsiya) kabi ijtimoiy-amaliy ko'nikmalarni to'liq qamrab ololmaydi.

Loyihaviy ta'lim metodologiyasini jahon miqyosida poydevorli shakllantirgan amerikalik mashhur pedagog va faylasuf J. Dewey (Jon Dyuning) o'zining amaliyot orqali o'qitish konsepsiyasida quyidagi qonuniyatni ilgari suradi: "Ta'lim – bu bolani kelajak hayotga tayyorlash jarayoni emas, balki hayotning o'zidir. Shuning uchun bolaga quruq va mavhum qoidalarni o'rgatishdan butunlay voz kechib, butun o'quv jarayonini bolaning shaxsiy ehtiyojidan kelib chiqadigan, uning o'zi bevosita bajara oladigan amaliy mehnat va muammoli loyihalar (Learning by doing) asosiga qurish shart²".

Biroq, J. Deweyning ushbu radikal loyihaviy konsepsiyasida ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarining amaliy muhiti uchun jiddiy uslubiy ziddiyat ko'zga tashlanadi. Muallif ta'limni faqatgina bolaning subyektiv "qiziqishi va amaliy loyihalari" doirasida qurishni talab qiladi-yu, ammo bu jarayonda tizimli davlat ta'lim standartlari (kurikulum) bilan loyihaviy faoliyatni qanday muvozanatlashtirish mexanizmini ko'rsatmaydi. Agar bog'chada darslar faqatgina bolaning xohishiga ko'ra erkin loyihalashtirilsa, ta'lim tizimsiz bo'lib qolishi va bola maktabga chiqishidan oldin egallashi majburiy bo'lgan bazaviy savodxonlik (savod o'rgatish, elementar matematika) ko'nikmalaridan mosuvo bo'lishi xavfi tug'iladi. Dewey modelida maktabgacha yoshdagi bolaning (5–7 yosh) yosh xususiyatlariga mos keluvchi boshqariladigan loyihaviy didaktika chizmasi ochiq qoldirilgan.

¹ Mavlonova R.A. "Integratsiyalashgan ta'lim metodikasi". Toshkent: "Ilm ziyo", 2013. 48-sahifa

² Dewey J. "Democracy and Education". New York: "Macmillan", 1916. 76-page

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyiha (proekt) metodining qo'llanilish samaradorligini baholash maqsadida tayyorlov guruhlarida olib borilgan amaliy kuzatuvlar va mashg'ulotlar auditi bugungi kunda bog'cha didaktikasida o'ta xavfli tendensiyalarni yuzaga chiqardi. Amaliyotda ushbu metodning mohiyati butunlay buzib talqin qilinmoqda va quyidagi tizimli muammolar bolalarning mustaqil fikrlashini bo'g'ib qo'yimoqda:

Bugun bog'chalarda "yil loyihasi" yoki "hafta loyihasi" deb taqdim etilayotgan ko'rgazmali maketlar, chiroyli albomlar va murakkab konstruksiyalarning deyarli 90 foizi amalda bolalar tomonidan emas, uyda ularning ota-onalari tomonidan tayyorlanmoqda. Tanqidiy nuqtai nazardan qaraganda, bola bog'chaga tayyor maketni ko'tarib keladi, biroq uning qanday yasalgani, loyiha ortida qanday ilmiy yoki mantiqiy qonuniyat yotganini o'zi tushuntirib bera olmaydi. Bu metod loyihaviy ta'limni emas, balki bolalikdanoq hisobotbozlik, soxtalik va tayyor narsaga ega chiqish stereotipini shakllantirmoqda. Loyihaning asosiy maqsadi – jarayonning o'zida bolaning izlanishi bo'lsa-da, amaliyotda faqat yakuniy chiroyli natijaga (ko'rgazmaga) sig'inish tizimi hukmronlik qilmoqda.

Mashg'ulotlarda loyihaviy faoliyat deb berilayotgan jarayonlarda ham bolalarga mustaqil mavzu yoki muammo tanlash huquqi berilmaydi. Tarbiyachi o'zi taxta reja tuzadi, bolalarga qaysi rangdan foydalanish, cho'pni qayerga yopishtirishni qat'iy buyruqlar orqali ko'rsatadi.

Guruhdagi 25 nafar bolaning o'quv loyihasi yakunda bir-biri bilan so'zma-so'z, shakldosh bo'lib chiqadi. Bu loyiha metodi emas, bu – innovatsion nom bilan niqoblangan o'sha eski an'anaviy reproduktiv (nusxalash) tizimidir. Bolada muammoni mustaqil hal qilish va xato qilish orqali o'rganish imkoniyati nolga tushirilgan.

Ushbu metodik boshi berk ko'chadan chiqish hamda fanga yangilik sifatida, tayyorlov guruhlarida ota-onalarning aralashuvisiz, faqat bolaning kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiruvchi "Avtonom bolalar loyihasi" metodikasini va uning amaliy ssenariysini taklif etamiz:

Tarbiyachi xonaga qurib qolgan gul tuvagini olib kiradi: "Bolalar, bu gul nima uchun nobud bo'ldi? Guruhimizdagi boshqa o'simliklarni qanday asrashimiz mumkin?". Bolalar quruq ma'ruza tinglamaydi, muammoni erkin muhokama qilib, 4 kishilik mustaqil jamoalarga bo'linishadi. Har bir jamoa ichida bolalarning o'zlari rollarni taqsimlaydi: Tadqiqotchi (suv quyishni tekshiradi), Dizayner (tuvakni bezatadi), Metborist (quyosh nurini o'lchaydi) va

Taqdimotchi (yakunda gapirib beradi). Bu bolada ijtimoiy muloqot va mas'uliyatni uyg'otadi.

Bolalar ota-onalarisiz, faqat o'z guruhadoshlari bilan birga real loyihani bajarishadi. Ular tuproqni yumshatishadi, urug' ekishadi, har kuni suv miqdorini o'lchashda tayoqchalardan (matematik o'lchovdan) foydalanishadi. Agar bola urug'ga haddan tashqari ko'p suv quyib yuborsa va urug' chirib ketsa – tarbiyachi uni urishmaydi. Bu loyihaviy xato bolaning shaxsiy empirik tajribasiga aylanadi: u sabab va oqibat zanjirini o'z ko'zi bilan ko'radi.

Mashg'ulot yakunida har bir jamoaning Taqdimotchi roli dagi bolasi o'z o'simligini o'rtaq olib chiqib, qog'ozga ramzlar bilan chizilgan haftalik kundalik (mnemotexnik chizma) asosida nutq so'zlaydi: "Biz birinchi kuni tuproq soldi, keyin suv quydi. Bizning o'simlik quyoshni yaxshi ko'radi...". Bu jarayon boladagi nutqiy tortinchoqlikni yo'qotadi va maktab oldi bog'lanishli nutq kompetensiyasini shakllantiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida loyiha (proekt) metodidan foydalanish samaradorligi – bu shunchaki ko'rgazmalar uchun chiroyli maketlar tayyorlash emas, balki bolaning lisoniy, mantiqiy va ijtimoiy intellektini jarayonning o'zida harakatga keltirish demakdir.

O'tkazilgan ilmiy-tanqidiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bugungi bog'cha tizimida loyihaviy ta'limning ota-onalar zimmasiga yuklanib, "ko'rgazmali soxtalik" formatiga kelib qolishi hamda tarbiyachining avtoritar diktati ostida andozaviy nusxalashga uchrashi metodning tub didaktik mohiyatini parchalab tashlamoqda. "Ilm yo'li" davlat dasturi va zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv talablari bolani axborotning passiv qabul qiluvchisidan faol, mustaqil va hamkorlikda ishlovchi subyektga aylantirishni shart qilib qo'ymoqda.

Fanga ilmiy yangilik va amaliy taklif sifatida kiritilgan "Avtonom bolalar loyihasi" modelining muvaffaqiyati shundarki, u bolaga xato qilish, muammoni mustaqil tahlil qilish va jamoada aniq ijtimoiy rollarni (mas'uliyatni) bo'lishish imkonini beradi. Bola o'z tengdoshlari bilan hamkorlikda izlanib, mehnat mahsulini himoya qila olgandagina unda haqiqiy hayotiy savodxonlik va maktabga bo'lgan barqaror motivatsiya poydevori shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova R. A., Rahmonqulova N. H. Integratsiyalashgan ta'lim metodikasi. Toshkent: Ilm ziyo, 2013. 148 b.
2. Sodiqova Sh. A. Maktabgacha yoshdagi bolalarning muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish. Maktabgacha ta'lim jurnali. Toshkent, 2021. № 1. S. 12-19.
3. "Ilm yo'li" maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish hamda maktab ta'limiga tayyorlash davlat dasturi. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Toshkent, 2020. 84 b.
4. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595-sonli Qonuni. Toshkent, 2019-yil 16-dekabr.
5. Dewey, J. (1916). Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan. 432 p.
6. Kilpatrick, W. H. (1918). The Project Method. Teachers College Record, 19(4), 319-335.
7. Katz, L. G., & Chard, S. C. (2000). Engaging Children's Minds: The Project Approach (2nd ed.). Stamford: Ablex Publishing. 208 p.